

ARİSTOTELES
İLK FELSEFE
("METAFİZİK")

ARİSTOTELES

İlk Felsefe (“*Metafizik*”)

Çeviren
Aziz Yardımlı

İdea • İstanbul

İdea Yayınevi
Şarap İskelesi Sk. 2/10 Karaköy, Beyoğlu — İstanbul
www.ideayayınevi.com

Bu çeviri için © AZİZ YARDIMLI 2021

ARİSTOTELES

İlk Felsefe ("Metafizik")

İDEA YAYINEVİNDE Birinci Baskı 2021

Tüm hakları saklıdır. Bu yayımın hiçbir bölümü

İdea Yayınevinin ön izni olmaksızın

yeniden üretilemez.

Baskı: Umut Matbaacılık

Fatih Cad. Yüksek Sok. No 11, Merter — İstanbul

Printed in Türkiye

ISBN 978-975-397-207-9

İçindekiler

KİTAP I (A) —	7
KİTAP II (α) —	36
KİTAP III (B) —	40
KİTAP IV (Γ) —	58
KİTAP V (Δ) —	79
KİTAP VI (E) —	107
KİTAP VII (Z) —	113
KİTAP VIII (H) —	143
KİTAP IX (Θ) —	153
KİTAP X (I) —	168
KİTAP XI (K) —	184
KİTAP XII (Λ) —	207
KİTAP XIII (M) —	226
KİTAP XIV (N) —	252

ARKASÖZ. “İLK FELSEFE”DEN “MANTIK BİLİMİ”NE —	269
KISA BİR SÖZLÜK —	311
DİZİN —	330

İLK FELSEFE

KİTAP I (A)

§ 1. Tüm insanlar doğal olarak bilmek ister.¹ Bunun bir belirtisi duyu- 980a
sal algılardan doğan hoşlanma duygusudur. Çünkü onları yararlarına
bakmaksızın kendileri uğruna da severiz—ve tümünden önce gözler
yoluyla algıyı. Çünkü yalnızca eylem göz önünde tutulduğunda değil,
ama hiçbir eylem düşünülmediğinde bile denebilir ki görmeyi tüm
başka algılara yeğleriz. Bunun nedeni tüm algılar arasında başlıca onun 25
şeyleri bilmemizi sağlaması ve çok sayıda ayrımı açığa sermesidir.

Doğal olarak hayvanlar duyu-algısı (*aistheseis/αἴσθησις*) ile doğar ve
bir bölümünde bundan bellek (*mneme/μνήμη*) gelişirken, başkalarında
gelişmez. Bu nedenle bu ikinciler ayırmasamada (*phronimos/φρόνιμος*) ve
öğrenmede anımsama yetisi olmayanlardan daha güçlüdür. Sesleri işite- 980b
meyenler (örneğin arı ve ona benzeyen başka hayvan türleri) öğrenmek-
sizin ayırmsayabilir; ve ancak bellek yetisinin yanı sıra bu işitme duyusuna
da iye olanlar öğrenme yeteneğindedir. Buna göre başka hayvanlar imge- 25
ler (*phantasia/φαντασία*) ve anılar ile yaşarken ve deneyimden (*empeiria/
ἐμπειρία*) salt küçük bir pay alırken, buna karşı insan soyu sanat (*tekhne/
τέχνη*) ve uslamamalar (*logismoi/λογισμοί*) ile de yaşar.

İnsanlarda deneyim bellekten doğar, çünkü bir ve aynı nesneye
ilişkin anıların bir çokluğu sonunda tek bir (*mias/μιάς*) deneyim için
yeteneği üretir. Deneyim bilim (*episteme/ἐπιστήμη*) ve sanata (*tekhne/
τέχνη*) çok benzer görünür. Ama gerçekte bilim ve sanat insana deneyim 981a
yoluyla gelir. ‘Deneyim sanat üretir,’ der Polos (Πῶλος) haklı olarak,

¹Aphrodisiaslı Alexander’ın *İlk Felsefe* üzerine yorumunun başlangıcı: “Bilgi (*gnosis/
γνῶσις*) ruhun (*psykhe/ψυχή*) eksiksizliğidir (*teleiotes/τελειότης*); genel olarak yalnızca
bilen ruhun, ama daha yüksek bir derecede ussal (*logikos/λογικός*) ruhun, ve daha
da yüksek bir derecede ereği (*telos/τέλος*) kuramsal bilgi (*theoria/θεωρία*) olan ussal
ruhun eksiksizliğidir.”

5 ‘ama deneyimsizlik şans.’¹ Ve sanat deneyim yoluyla kazanılan birçok düşünceden benzer nesnelere üzerine genel bir yargı oluşunca doğar. Çünkü Kallias belirli bir hastalığa yakalandığında belirli bir çarenin ona iyi geldiği, ve Sokrates ve başka birçokları durumunda da bunun böyle olduğu yargısında bulunmak bir deneyim (*empeiria/εμπειρία*) sorunudur. Öte yandan belli bir tür içerisinde toplanabilecek şu ya da bu yapıda herkes, örneğin yüksek ateşe tutulmuş ağırkanlı ya da aksi insanlar² bu hastalığa yakalandığında o çözümün tümüne iyi geldiği yargısında bulunmak bir sanat (*tekhne/τέχνη*) sorunudur.

Eylem söz konusu olduğunda, deneyim hiçbir bakımdan sanattan ayrıyor (*diaphero/διαφέρω*) görünmez. Aslında, deneyimli insanların hiçbir deneyimleri olmaksızın yalnızca genel kavramları (*logos/λόγος*) olanlardan daha başarılı olduklarını bile görürüz. Bunun nedeni deneyimin tekilerin (*ta kath' ekasta/τὰ καθ' ἕκαστα*) bilgisi (*gnosis/γνώσις*) iken, sanatın evrensellerin (*to katholou/τὸ καθόλου*) bilgisi olması, ve tüm eylemlerin ve tüm oluş süreçlerinin tekileri ilgilendirmesidir. Çünkü doktorun iyileştirdiği genel olarak insan değil (ilineksel olarak (*kata symbebekos/κατὰ συμβεβηκός*) olmanın dışında), ama Kallias ya da Sokrates ya da böyle bir başka insandır, ki bir insan olması ilinekseldir. Böylece eğer bir insanın deneyimi olmaksızın kavramı (*logos/λόγος*) varsa ve evrensel biliyor ama onda kapsanan bireysel bilmiyorsa, iyileştirmede sık sık başarısız olacaktır, çünkü iyileştirilecek olan bireysel olandır.

Gene de bilmeyi (*eidenai/εἰδέναι*) ve anlamayı (*epaiein/ἐπαίειν*) deneyime olmaktan çok sanata ait görürüz, ve sanatçıların salt deneyimli olanlardan daha bilge olduklarını kabul ederiz—ki tüm durumlarda bilgeliğin (*sophia/σοφία*) bilgi ile birlikte gittiğini imler, çünkü birinciler nedeni (*aitia/αἰτία*) bilirken, ikinciler bilmez. Çünkü deneyimli insanlar şeyin öyle olduğunu (*to hoti/τὸ ὅτι*) bilseler de, niçin öyle olduğunu (*dihoti/διότι*) bilmezler; ama sanatçılar niçin ve nedeni bilir. Bu nedenle ki her meslekte ustalara daha çok değer verir ve onların el işçilerinden daha bilgili ve daha bilge olduklarına inanırız, çünkü ürettikleri şeylerin nedenlerini bilirler.

981b Öte yandan, el işçileri birşeyler yapsalar da ne yaptıklarını bilmeyen dirimsiz şeylere benzerler—örneğin ateşin yanması gibi. Dirimsiz şeyler yaptıkları her şeyi belirli doğalarından (*physis/φύσις*) ötürü yaparken, el işçileri onları alışkanlık (*ethos/ἔθος*) yoluyla yapar. Böylece usta sanatçıları şeyleri yapmadaki daha büyük becerilerinden ötürü değil, ama kavramı (*logos/λόγος*) taşıdıkları ve nedenleri (*tas aitiias/τὰς αἰτίας*) bildikleri için daha bilge görürüz. Genel olarak, bilmeyen ile karşılık içinde bilen insanın bir göstergesi de öğretme yeteneğidir. Bu nedenle

¹Platon, *Gorgias* 448c; 462b-c.

²Yunanca sözcükler (*phlegmatodes/φλεγματοδής; kholodes/χολώδης*) aşırı sinire ve halsizliğe neden olduğuna inanılan dört sıvıdan ikisini imler.

deneyimden çok sanatı bilgi (*episteme/ἐπιστήμη*) olarak kabul ederiz, çünkü sanatçılar öğretebilir, ama salt deneyimli olanlar değil.

Yine, duyu-algularından hiç birini bilgelik olarak görmeyiz, üstelik 10
tikellerin bilgisi için en yetkin (*kuriotatos/κῦριότατος*) yolları sağlasa-
lar da. Bize bir şeyin 'niçin' i üzerine hiçbirşey söylemezler; örneğin
ateşin yalnızca sıcak olduğunu söylerler, niçin sıcak olduğunu değil.
Bu nedenle sıradan algının daha ötesine giden bir sanatın buluşcu-
suna ilkin büyük olasılıkla yalnızca buluşu yararlı olduğu için değil, 15
ama bilge ve başkalarına üstün olduğu düşünülmediği için hayranlık
duyulmuş olmalıdır. Kimileri yaşam zorunlukları uğruna, kimileri yaşam
tarzı uğruna daha çok sanat geliştirildikçe, bu ikincileri geliştirenler
her zaman birincileri bulanlardan daha bilge sayıldılar, çünkü bilgi-
leri yararlığı (*khresis/χρησις*) amaçlamıyordu. Bu nedenle tüm bu tür 20
sanatlar tam olarak geliştikten sonra, ne hazlar (*hedone/ἡδονή*) ne de
yaşam zorunlukları (*anankaia/ἀναγκαῖα*) ile ilgili olan bilimler keşfe-
dildi, ve bu ilk olarak insanların boş zaman (*skhole/σχολή*) bulabildikleri
yerlerde oldu. Bu nedenle matematiksel sanatlar (*tekhnai/τέχναι*) ilkin
Mısır'da (Aἴγυπτος) gelişti, çünkü orada rahipler sınıfı için boş zamana
izin veriliyordu.¹

Sanat ve bilim ve başka benzer türden etkinlikler arasındaki ayırım 25
Etik'te² belirtildi. Ama şimdiki tartışmamızın amacı bilgelik (*sophia/σοφία*)
denilen şeyin birincil nedenler (*protai aitia/πρῶτα αἴτια*) ve ilk
ilkeler (*arkhai/ἀρχαί*) ile ilgili olduğunun genel olarak kabul edildi-
ğini göstermektedir. Bu nedenle, daha önce belirtildiği gibi, deneyimli
insan yalnızca duyuusal algıları olan insandan, sanatçı deneyimli insan- 30
dan, mimar (*arkhitèkton/ἀρχιτέκτων*) el işçisinden daha bilge sayılır, ve
kuramsal bilimler üretken bilimlerden daha yüksek bir düzeyde bilgelik
doğasındadır. Açıktır ki bilgelik belli ilk ilkelerin ve nedenlerin bilgisidir 982a
(*episteme/ἐπιστήμη*).

§ 2. Şimdi bu bilgiyi aradığımızı göre, bilgileri (*episteme/ἐπιστήμη*) bilge- 5
lik (*sophia/σοφία*) olan bu neden ve ilk ilkelerin neler olduğunu soru-
şturmamızdır. Belki de eğer *bilge insan* (*sophos/σοφός*) hakkında kabul edi-
len görüşlere bakarsak sorun daha açık olarak görülebilir. Buna göre ilk
olarak bilge insanın olanaklı olduğu düzeye dek herşeyi bildiğini kabul
ederiz—ama onları tikel yanlarında bilmeksizin. Sonra, bilge insanın 10
güç olan ve bilmesi kolay olmayan şeyleri bilme yeteneğinde olduğunu
kabul ederiz, çünkü duyuusal-algı herkese ortaktır, bu nedenle kolaydır
ve bilgelik ile bir ilgisi yoktur. Dahası, her bilgi dalında daha sağın bil-
giler taşıyan ve nedenleri öğretmede daha yetenekli olan birinin daha

¹Krs. Platon, Phaedrus 274, Hdt. 2.109.

²Arist., *Etik* (*Nikomakhian*) 6.1139b 14-1141b 8.

- 15 bilge olduğunu kabul ederiz. Yine, bilimler arasında kendi uğruna ve bilme (*eidenai/ειδέναι*) uğruna istenen bilim sonuçları uğruna istenebilir olandan daha tam anlamda bilgeliktir; ve daha üstün bilim bilgelige ona altgüdümlü olandan daha yakındır (*τὴν ἀρχικωτέραν τῆς ὑπηρετούσης μᾶλλον εἶναι σοφίαν*); çünkü bilge insan buyurmalı, ama buyrulmamalıdır; başkasına boyun eğmemeli, ama daha az bilge olan ona boyun eğmelidir.
- 20 Öyleyse bilgelik ve bilge insan üzerine kabul ettiğimiz görüşler doğada ve sayıda böyledir. Şimdi bunlar arasında herşeyi bilme özelliği zorunlu olarak *evrenselin* (*katholou/καθόλου*) bilgisini en yüksek düzeyde taşıyana ait olmalıdır, çünkü bir anlamda evrenselin altına düşen herşeyi bilen odur. Gene de tam olarak bunlar, e.d. *en evrensel* olanlar insan için bilinmesi en güç olanlardır, çünkü duyuşsal algıdan (*aistheseis/αἰσθησις*) en uzak olanlardır. Yine, bilimler arasında en sağın olanlar özellikle *birincil şeyler* (*ta prota/τα πρώτα*) ile ilgili olanlardır; çünkü daha az sayıda ilkelerden usamlama yapan bilimler ek ilkelerden başlayanlardan daha sağındır, örneğin aritmetik geometriden. Ama nedenleri irdeleyen bilim daha yüksek bir düzeyde öğreticidir, çünkü her bilim durumunda onları öğretenler her bir şeyin nedenlerini bildirenlerdir.
- 30 Yine, kendi uğruna bilme ve kendi uğruna anlama en bilinebilir olanın (*malista episteton/μάλιστα ἐπιστητόν*) bilimine aittir. Çünkü bilgiyi bilgi uğruna isteyen insan herşeyden çok en yüksek bilgiyi isteyecektir; 982b ama bu bilinebilir olanın bilgisidir, ve en bilinebilir olanlar ilk şeyler ve nedenlerdir (*ta prota kai ta aitia/τὰ πρώτα καὶ τὰ αἴτια*), çünkü tüm başka şeyler onlar yoluyla ve onlardan bilinir, onlar onlara altgüdümlü olanlardan değil.

Her bir şeyin hangi erek uğruna yapılması gerektiğini bilen bilim en 5 üst yetkeyi taşıyan bilimdir¹ ve altgüdümlü olanların üzerinde durur. Bu erek her bir durumda her bir şey için İyi olan (*agathon/ἀγαθόν*) ve genel olarak doğanın bütününde En İyi olandır (*ariston/ἄριστον*). Böylece tüm bu irdelemelerden açıktır ki aradığımız ad aynı bilime aittir. Bu bilim ilk ilkeleri ve nedenleri araştıran bilim olmalıdır, çünkü İyi ya 10 da Ereke (*to ou heneka/τὸ οὐ ἕνεκα*) nedenlerden biridir.

Ama bu bilimin üretim (*poietike/ποιητική*) ile ilgili olmadığı en erken felsefecilerden de açıktır. Çünkü insanları felsefe yapmaya götüren şey şimdi olduğu gibi başlangıçta da hayrettir (*thaumazein/θαυμάζειν*).² Başlangıçta en yakında yatan güçlükler karşısında hayrete düştüler ve sonra bu yolda adım adım ilerleyerek daha büyük güçlükler üzerine 15 de sorular sormaya başladılar—örneğin ay ve güneş ve yıldızlardaki değişimler üzerine, evrenin kökeni üzerine. Hayrete düşen ve şaşırın

¹Ya da 'egemen bilim,' ἡ ἀρχικωτάτη ἐπιστήμη, e.d. σοφία,

²Krş. Platon, *Theaetetus*, 155 d.

biri bilgisiz olduğunu duyumsar (bu nedenle mitleri seven biri (*philomythos*/φιλόμυθος) bile bir bakıma felsefecidir (*philosophos*/φιλόσοφος), çünkü mitler harikalardan oluşur). Böylece eğer insanlar bilgisizlikten (*agnoia*/ἄγνοια) kaçmak için felsefe yapmışlarsa, açıktır ki bilimi yalnızca bilme (*eidenai*/εἰδέναι) uğruna istemişlerdir, herhangi bir yarar uğruna değil. 20

Olguların süreci de buna tanıktır, çünkü ilkin hemen hemen tüm yaşam zorunlukları karşılandığı ve hem rahatlık hem de dinlenceler için gereken herşey sağlandığı zaman bu tür sağgörü (*phronesis*/φρόνησις) uğruna arayış başladı. Öyleyse açıktır ki bu bilgiyi başka herhangi bir yarar uğruna aramayız; tersine, tıpkı başkası uğruna değil ama kendi uğruna yaşadığını söylediğimiz bir insanın özgür olması gibi, bu bilim de biricik özgür bilimdir, çünkü yalnızca o kendi uğruna vardır. 25

Bu nedenle onu kazanmak haklı olarak insan gücünün ötesinde görülebilir, çünkü insan doğası birçok bakımdan kölelik içindedir, öyle ki Simonides'in (Σιμωνίδης) dediği gibi,¹ 'Bu ancak bir tanrının ayrıcalığı olabilir,' ve insanın yalnızca ona uyan bilimi aramakla yetinmemesi uygun değildir. O zaman, eğer ozanların söylediklerinde birşey varsa, ve eğer tanrı doğal olarak kıskanç ise, büyük olasılıkla herşeyden önce bu durumda kıskanç olacak ve bu yolda çok ileri gidenler talihsizliğe uğrayacaktır. Ama tanrı kıskanç olamaz² ('sayısız yalan söyler ozanlar,' der bir özdeyiş³), ve başka hiçbir bilimin bundan daha değerli olduğu düşünülmemelidir. Çünkü en tanrısallık olan o denli de en değerli olan- 983a
dır, ve bu bilim ancak iki anlamda tanrısallık olabilir. İlk olarak tanrıya özgü olmaya en uygun bilim tanrısaldır (*theia*/θεία); ve sonra tanrısallık nesnelere ele alan bilim böyledir. Yalnızca bu bilim bu iki niteliği de taşır, çünkü tanrısallık olan tüm şeylerin nedenlerinden biri ve bir ilk ilke olarak görünür, ve böyle bir bilim yalnızca ya da başlıca tanrıya ait olabilir. Buna göre, tüm başka bilimler ondan daha zorunlu olsa da, hiç biri daha iyi değildir. 10

Ama bu bilimin kazanılması belli bir yolda başlangıçtaki araştırmalarımızın karşıtı olan bir durumda sonlanmalıdır. Çünkü herkes, dediğimiz gibi, şeylerin oldukları gibi olmaları karşısında duyulan hayret ile başlar—örneğin özdevimli şeyler,⁴ gündönümleri, ya da köşegenin eşölçümsüzlüğü (*asymmetria*/ἄσυμμετρία) durumunda olduğu gibi 15
(çünkü öyle görünür ki henüz en küçük birim yoluyla bile ölçülemeyen bir şeyin olmasının nedenini anlayamayan herkes hayrete düşer).

¹Simon. Fr. 3 (Hiller).

²Platon: 'kıskançlık tanrısallık korodan dışlanır,' *Fedrus* 247a

³Bkz. *Solon*, Fr. 26 (Hiller); Leutsch ve Schneidwin, *Paroemiographi*, 1.371.

⁴*ton thaumatōn tautilomata* :: τῶν θαυμάτων ταῦτόματα :: özdevimli harikalar; Ross 'automatic marionettes' olarak çevirir.

Gene de karşıt (ve özdeyişe¹ göre) daha iyi durumda sonlanmalıyız, tıpkı
20 insanlar bu konularda nedeni öğrenince olduğu gibi. Çünkü hiçbirşey
bir geometriciyi köşegenin eşölçümlü çıkması kadar şaşırtmayacaktır.

Bunlarla aramakta olduğumuz bilimin doğasının (*physis*/φύσις) ne
olduğunu ve araştırmamızın ve bütün soruşturmamızın ulaşması gere-
ken hedefi bildirmiş olduk.

§ 3. Açıkta ki *kökensel nedenlerin* (*ex arkhes aitia*/ἐξ ἀρχῆς αἰτία) bir bili-
mini kazanmamız gerekir, çünkü bir şeyi ancak birincil nedenini (*prote*
25 *aitia*/πρώτη αἰτία) bildiğimizi düşündüğümüz zaman bildiğimizi söyle-
riz. Nedenlerden dört ayrı anlamda söz edilir. Bir anlamda töz (*ousia*/
οὐσία) ya da öz (*to ti en einai*/τὸ τί ἦν εἶναι) nedendir (çünkü ‘niçin’ en
sonunda şeyin kavramına (*logos*/λόγος) götürür, ve birincil ‘niçin’ neden
ve ilk ilkedir); ikinci olarak neden özdek (*hyle*/ὑλη) ya da dayanaktır
(*hypokeimenon*/ὑποκειμενον); üçüncü olarak, devimin (*kinesis*/κίνησις)
30 başlangıç noktası (*arkhe*/ἀρχή); ve dördüncüsü—ve bu son anlama karşıt
olarak—sonsal neden (*to hou heneka*/τὸ οὗ ἕνεκα) ya da İyi (*agathon*/
ἀγαθόν), çünkü bu tüm oluşun ve devimin ereğidir (*telos*/τέλος). Bu
983b nedenleri *Doğa* üzerine çalışmamızda yeterli olarak inceledik.²

Ama şimdi *varolan şeyleri* (*ta onta*/τὰ ὄντα) bizden önce araştırma giri-
şiminde bulunan ve gerçeklik (*aletheia*/ἀλήθεια) üzerine felsefe yapan
başkalarının katkılarını anımsayalım. Çünkü açıkta ki onlar da belli ilk
5 ve nedenlerden söz ederler. Öyleyse öğretilerini irdelemek şimdiki
araştırmamız için yararlı olacaktır, çünkü ya bir başka neden türü bula-
cağız ya da şimdi sözünü ettiklerimiz konusunda daha güvenli olacağız.

En erken felsefecilerden çoğu tüm şeylerin ilk ilkelerinin yalnızca
özdek (*hyle*/ὑλη) türünde olduğunu düşündü. Varolan tüm şeylerin
ondan geldiği, bir ilk olarak ondan oluştuğu ve sonunda ona yittiği
10 şey, kalıcı olan ve yalnızca yüklemelerinde değişen töz (*ousia*/οὐσία)—
buna varolan şeylerin ögesi (*stokheion*/στοιχεῖον) ve ilk ilkesi (*arkhe*/
ἀρχή) derler. Buna göre hiçbir şeyin ortaya çıkmadığını ya da yok olma-
dığını, çünkü bu tür doğanın (*physis*/φύσις) her zaman saklandığını
düşünürler. Benzer olarak, Sokrates güzel ya da müzikal (*mousikon*/
15 μουσικόν) olduğu zaman onun genel olarak ortaya çıktığı söylenmez;
ne de bu değişiklikleri yitürince ortadan yittiği söylenir, çünkü dayanak,
Sokrates’in kendisi, kalır. Aynı yolda, derler, hiçbir şey var edilmez ya da
yok edilmez; çünkü bir—ya da birden çok—doğa (*physis*/φύσις) vardır
ki başka herşey ondan ortaya çıkarken, onun kendisi saklanır. Ama
böyle ilkelerin çokluğu (*plethas*/πλήθος) ve türü (*eidōs*/εἶδος) konusunda
tüm düşünürler anlaşma içinde değildir.

¹δευτέρον ἀμεινόνων (‘ikinci düşünceler daha iyidir’). Leutsch ve Schneidwin 1.62.

²Arist., *Fizik*. 2.3; 2.7

Bu felsefe okulunun kurucusu olan Thales¹ (Θαλής) ilk ilkenin Su (*hudor/ὕδωρ*) olduğunu söyler (Yeryüzünün (*ge/γῆ*) Su üzerinde din- 20
ginlikte olduğunu bildirmesinin nedeni de budur). Belki de tüm şeyle-
rin besininin sıvı olduğunu, sıcaklığın kendisinin ondan oluştuğunu ve
onun tarafından diri tutulduğunu (ve tüm şeylerin ondan geldiği şeyin
tümünün ilk ilkesi olduğunu) ayımsayarak bu düşünceye ulaştı. Bu
düşünceyi bu olgudan çıkarmanın yanısıra, tüm şeylerin tohumlarının 25
sıvı doğasının ve suyun sıvısal şeylerin ilkesi olması da onu bu düşünceye
götürdü.

Kimileri² vardır ki şimdiki çağdan çok önce yaşamış ve tanrısal şeyler
üzerine ilk araştırmaları yapmış olan eskilerin de doğa üzerine benzer
şeylere inandıklarını düşünür. Çünkü Okeanos (Ωκεανός) ve Tethys'i 30
(Τηθύς) oluşun (*genesis/γένεσις*) yaratıcısı yaptılar³ ve tanrıları Styx⁴
(Στύξ) adını verdikleri Su adına ant içiyor olarak betimlediler; çünkü en
eski olan en onurlu olandır, ve en onurlu olan ise adına ant içtiğimizdir.
Pekala doğa üzerine bu görüşün (*doxa/δόξα*) ilk ve eski olup olmadığı 984a
belirsiz olabilir; ama gene de Thales'in ilk neden üzerine bu yolda
konuşmuş olduğu söylenir. Hippon'a⁵ ("Ἴππων) gelince, düşüncesinin
önemsizliğinden ötürü bu düşünürler arasında sayılmayı hak etmez.

Anaximenes⁶ (Ἀναξίμενης) ve Diogenes⁷ (Διογένης) Havayı Suyu önsel 5
görerek başka herşeyden çok onu yalın cisimlerin ilk ilkesi yapar; Meta-
pontinoslu Hippasos⁸ ("Ἴππασος) ve Efesli Herakleitos⁹ (Ἡράκλειτος)
bunu Ateş için ileri sürer. Empedokles¹⁰ (Ἐμπεδοκλής) ise bu sözü edilen
öğelere Toprağı bir dördüncü olarak ekleyerek dört öge kabul eder,
çünkü bunların her zaman kalıcı olduklarını ve çoğalma ve azalma açı- 10
sından olmanın dışında bir oluş sürecine girmediklerini, yalnızca bir
birliğe birleştiklerini ya da birlikten ayrıldıklarını düşünür.¹¹

Empedokles'ten büyük olmasına karşın çalışması daha geç olan
Klazomenaili Anaxagoras (Ἀναξαγόρας) ilkelerin sonsuz çoklukta

¹Miletuslu; parlama dönemi İÖ 585; herşey için tek bir özdeksel ilke arayan İyonya
monistlerinin okulu onunla başlar.

²Krs. Platon. *Krat.* 402b, Plat. *Theaet.* 152e, Plat. *Theaet.* 180c,d.

³Homeros. *İl.* 14. 201, 14.246.

⁴Hom. *İl.* 2.755; 14.271, 15.37.

⁵Samoslu Hippon İÖ beşinci yüzyılın ikinci yarısında yaşayan bir tıp yazarı ve seç-
mecî felsefeci idi. Bkz. Arist., *De Anima* 405b 2.

⁶Üçüncü Miletuslu monist; yaklaşık olarak İÖ 545'de parladı.

⁷Apolloniali Diogenes, kabaca Hippon ile çağdaş seçmecî bir felsefeci.

⁸Büyük olasılıkla Herakleitos'tan biraz daha genç olan bir Pythagorasçı.

⁹Ykış. İÖ 500 yılında parladı.

¹⁰Akragaslı; parlama dönemi İÖ 450.

¹¹Bkz. Empedokles Fr. 17 (Diels), R.P. 166; Burnet, *Erken Yunan Felsefesi* (İdea
Yayınevi, 2014) §§ 108-109.

olduğunu söyler, çünkü, der, Ateş ve Su¹ gibi hemen hemen tüm türdeşler (*ta homoiomere*/τα ὁμοιομερή) yalnızca bileşmede (*synkrisis*/σύγκρισις) 15 ve ayırmada (*diakrisis*/διακρίσις) varlığa gelir ve yok olur, ve başka hiçbir yolda ne varlığa gelir ne de yok olur ama sonsuza dek sürer.²

Buna göre düşünülebilir ki biricik neden özdeksel türdendir (*en hyles eidei*/ἐν ὕλης εἶδει). Ama düşünürler böyle ilerlerken, olguların kendileri yolu gösterdi ve onları daha öte araştırmalara zorladı. Çünkü tüm oluş (*genesis*/γένεσις) ve tüm yok oluş (*phthora*/φθορά) bir ya da birden 20 çok şeyden geliyor olsa da, bu niçin olur ve nedeni nedir? Çünkü hiç olmazsa dayanak (*hypokeimenon*/ὑποκειμενον) kendi değişiminin nedeni değildir. Demek istiyorum ki, ne tahta ne de bronz ondaki değişimin (*metabole*/μεταβολή) nedenidir; tahta bir yatak yapmaz, ne de bronz bir yontu yapar; değişimin nedeni başka birşeydir. Ve bunu araştırmak 25 başka bir ilk ilkeyi araştırmak, ya da denebilir ki devimin ondan başladığı şeyi araştırmaktır.

Şimdi daha başından kendilerini bu tür araştırmaya verenler ve dayanağın Bir (*hen*/ἕν) olduğunu ileri sürenler bunda hiçbir güçlük çekmediler. Ama onu Bir olarak görenlerden³ hiç olmazsa bir bölümü, sanki araştırma tarafından yenilgiye uğratılmış gibi, Birin (*to hen*/τὸ 30 ἕν) ve bütün doğanın yalnızca ortaya çıkış ve ortadan yitış açısından devindirilemez olduğunu değil (bu eski bir görüştü ve üzerinde herkes anlaşıyordu), ama başka her tür değişim açısından da öyle olduğunu söylerler; ve bu görüş onlara özgüdür.

984b Ama evrenin (*to pan*/τὸ πᾶν) yalnızca Bir olduğunu ileri sürenlerden hiç biri bu tür bir neden bulmayı başaramadı—belki de Parmenides⁴ (Παρμενίδης) dışında, ve o da bunu yalnızca bir değil, ama bir bakıma iki neden varsaydığı⁵ düzeye dek yapabildi. Ama örneğin Sıcak ve Soğuk, 5 Ateş ve Toprak gibi birden çok nedeni kabul edenler için ikinci nedeni ileri sürmek daha olanaklıdır, çünkü bunlar Ateşi şeyleri devindirmeye uygun bir doğada görürler; ama Suyu, Toprağı ve bu tür şeyleri karşıtlar olarak alırlar.⁶

Bu insanlardan ve böyle ilk ilkelerden sonra, bu sonuncular varolan şeylerin doğasını (*ton ontōn physis*/τῶν ὄντων φύσις) ortaya çıkarmak için yeterli olmadığından, belirttiğimiz gibi gerçekliğin kendisi sonraki ilk 10 ilke türünün araştırmasını zorunlu kıldı. Çünkü belki de Ateşin ya da

¹Anaxagoras, Aristoteles'in düşündüğünün tersine, 'öğelerin' türdeş ya da eşparçalı (*homoiomerous*; birbirine ve bütüne benzer parçalardan oluşmuş) olduklarını düşünümü-
yor görünür. Bkz. Arist., *De Caelo* 302a 28, Arist., *De Gen. et Corr.* 314a 24.

²Bkz. Anaxagoras Fr. 4 (Diels); ve bkz. Burnet, *E.Y.F.* § 130.

³Eleatik okul.

⁴Eleatik okulun kurucusu; parlama dönemi yaklaşık İÖ 475.

⁵Δόξα¹ da. Parmenides Fr. 8 (Diels); R.P. 121.

⁶Aristoteles büyük olasılıkla Empedokles'i düşünüyor, bkz. Arist, *İlk Fels.* 4.8.

Toprağın ya da bu türden başka bir öğenin şeylerin hem varlıklarında hem de oluş süreçlerinde İyinin ve Güzelin sergilenmesine neden olabilmesi pek olası değildir; ne de o düşünürlere böyle bir görüşü yüklemek doğrudur. Ama böylesine önemli bir sorunu kendiliğindenliğe (*automato*/αὐτομάτω) ya da şansa (*tykhe*/τύχη) bırakmak doğru olamazdı. Bu nedenle biri¹ dirimli varlıklarda olduğu gibi bütün bir Doğada da Usun (*nous*/νοῦς) bulunduğunu ve Kozmozun (*kosmos*/κόσμος) ve 15 ondaki tüm Düzenin (*taxis*/τάξις) nedeninin Us olduğunu bildirdiği zaman, öncelleri karşısında tıpkı abuk sabuk konuşanlar karşısındaki ayık biri (*nepheon*/νήφων) gibi göründü.² Anaxagoras'ın bu düşüncelere sarıldığı kesin olarak biliyoruz; ama Klazomenaili Hermotimus'un³ (Ἐρμώτιμος ὁ Κλαζομένιος) onları daha önce bildirdiği kabul edilir. O 20 zaman bu görüşü savunan düşünürler aynı zamanda Güzelin nedenini (*aitia tou kalos*/αἰτία τοῦ καλῶς) varolan şeylerin bir ilk ilkesi (*arkhe ton onton*/ἀρχὴν τῶν ὄντων) olarak, ve dahası onlar için devimin (*kinesis*/κίνησις) ondan başladığı türde bir ilke olarak kabul ettiler.

§ 4. Tahmin edilebileceği gibi, böyle bir şeyi ilk araştıran Hesiodos (Ἡσίοδος) idi. Ya da, varolan şeyler arasında Sevgiyi (*Eros*/Ἔρως) ya da İsteği (*epithymia*/ἐπιθυμία) bir ilk ilke olarak kabul eden başka biri—, 25 örneğin Parmenides'in yaptığı gibi, çünkü o da evrenin (*to pan*/τὸ πᾶν) oluşunu betimlerken der ki,⁴

*Tüm tanrılar arasında ilk olarak Sevgiyi (Eros/Ἔρως) tasarladı*⁵

Ve Hesiodos:⁶

Herşeyden önce Kaos (Χάος) yapıldı, ve sonra

Geniş göğüslü Yeryüzü (Gaia/Γαῖα) ...

Ve tüm ölümsüzler arasında en önde duran Eros (Ἔρως)—

ki varolan şeyler arasında onları devindiren ve bir araya getiren bir 30 nedenin (*aitia*/αἰτία) olması gerektiğini imler.

Bu düşünürlerin öncelik açısından nasıl sıralanacağı konusunda daha sonra karar verilebilir. Şimdi doğada iyi şeylerin karşıtlarının da bulunduğu açık olduğu için—yalnızca düzen ve güzellik değil ama 985a düzensizlik ve çirkinlik de, ve iyi ve güzel olanlardan daha çok olmak üzere kötü ve çirkin olanlar da—, buna göre bir başka düşünür her biri iyilerin ve kötülerin nedeni olmak üzere Dostluğu (*philia*/φιλία)

¹Anaxagoras.

²Bkz. Plato, *Phaidon* 97b-98b.

³Sözde Pythagoras'ın yeniden bedenselleşmesi olan yarı-mitsel bir kişi.

⁴Parmenides Fr. 13 (Diels).

⁵Özne büyük olasılıkla Afrodit'tir (Simplicius, Plutark).

⁶Hes. *Th.* 116-20.